

Olga Tokarczuková

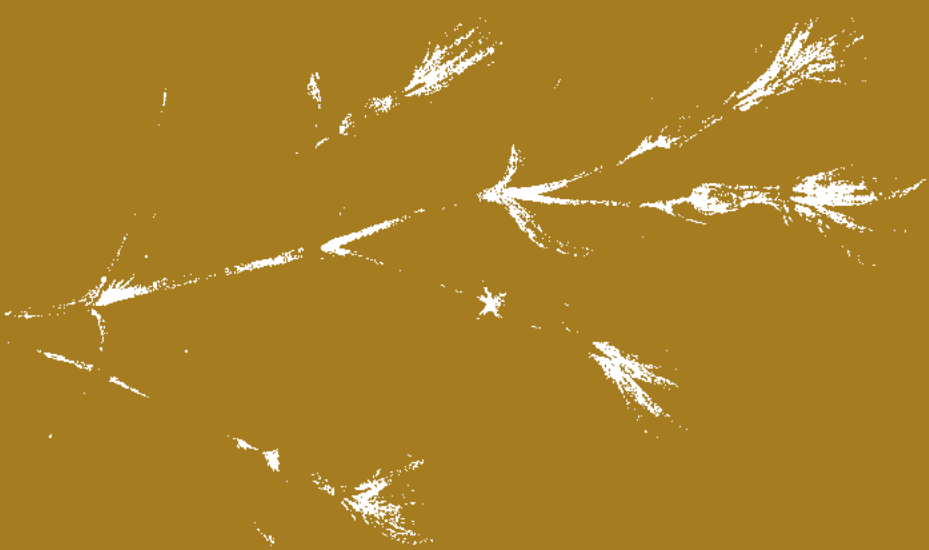
Od držitelky
Nobelovy
ceny za
literaturu

CESTA LIDÍ KNIHY

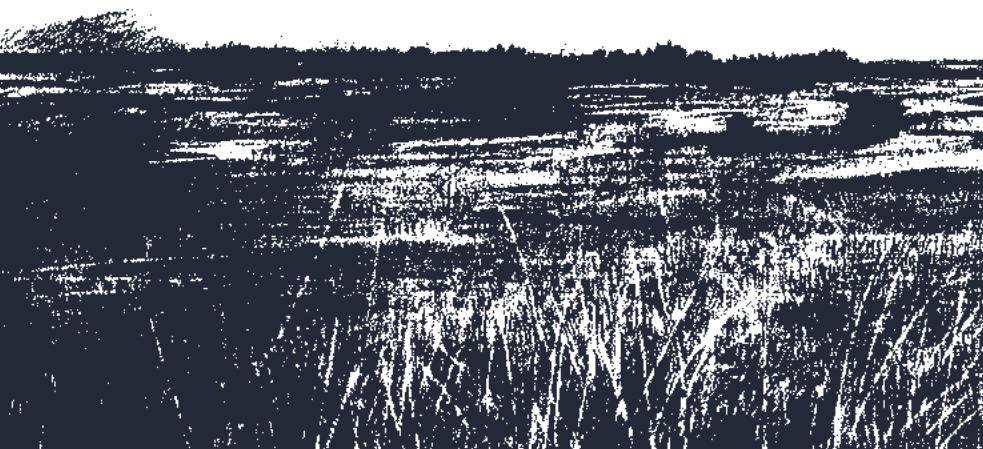
Host

Olga
Tokarczuková
CESTA
LIDÍ KNIHY

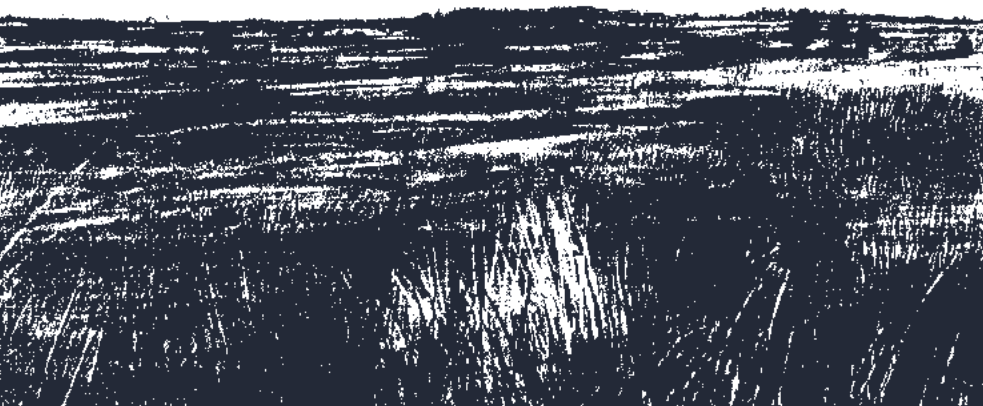
Olga Tokarczuková

BRNO 2025

CESTA LIDÍ KNIHY

Přeložil
Petr Vidlák

Automatizovaná analýza textů nebo dat
ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU
je bez souhlasu nositele práv zakázána.

Podróż ludzi Księgi

Copyright © Olga Tokarczuk, 1995

Cover illustration and design by Joanna Concejo

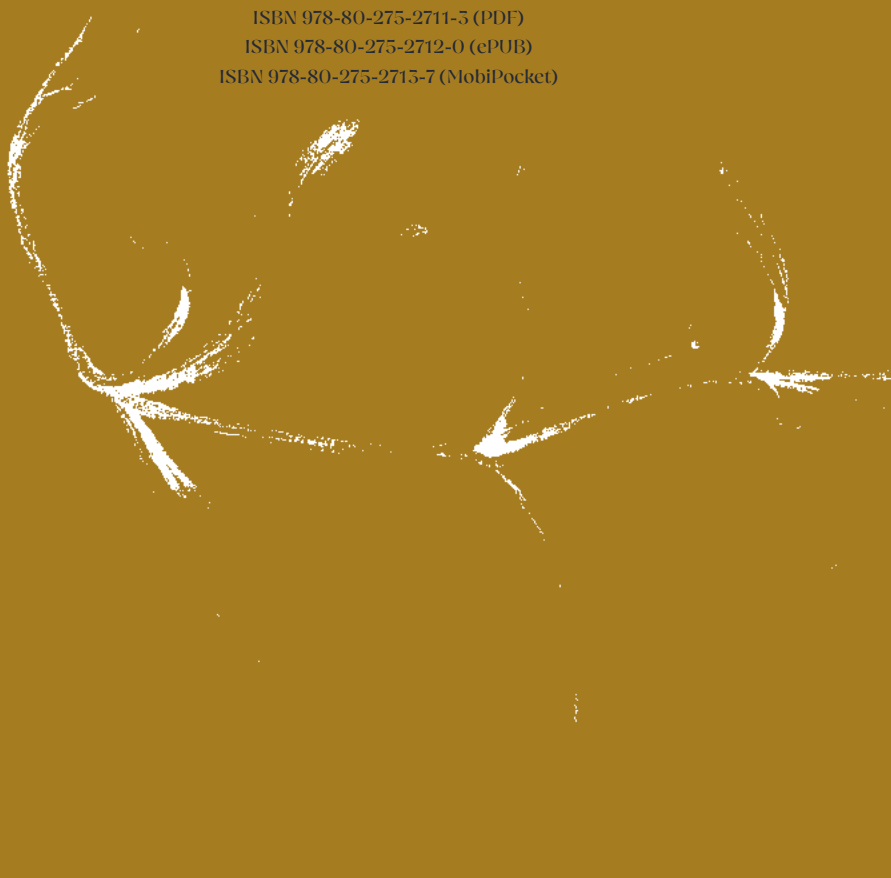
Translation © Petr Vidlák, 2025

Czech edition © Host – vydavatelství, s. r. o., 2025
(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-2711-5 (PDF)

ISBN 978-80-275-2712-0 (ePUB)

ISBN 978-80-275-2715-7 (MobiPocket)

O

Gauche je v tomto příběhu postavou čistě náhodnou. Nic nenásvědčovalo tomu, že by se měl cesty zúčastnit. Nebyl součástí plánu. Jeho život byl plný podobných náhod, ale protože dosud není jasné, co je to náhoda, lze s čistým svědomím opustit předpoklad, že když se něco děje, je zrovna tato událost nejlepším důkazem sama sebe.

Náhoda se v Gaucheově životě poprvé naplno projevila, když ho našla jedna z klarisek zavírající před setměním bránu kláštera. Tehdy byl Gauche slabé, prochladlé nemluvně a zcela jistě by nepřežil noc. Ležel nehybně, s vykulenýma očima. Neplakal. Možná mu onoho časného prosincového večera už navždy zamrzl hlas, anebo je také možné, že nemluvně nikdy žádný hlas nemělo. Sestry to považovaly za znamení a pozhledování — nemoci křičet ve světě, v němž je lidský hlas vždy jen hlasem volajícího na poušti.

Klarisky si dítě nejprve vzaly k sobě, ale když dítě začalo vyžadovat hodně péče, daly ho ženě z vesnice

nedaleko kláštera. Ta žena už měla vlastní děti, stejně slabé a stejně zubožené. O chlapce se starala, protože měla pocit, že je to její povinnost, a také nechtěla přiložit ruku k dílu smrti, ačkoli po ní následuje lepší život — život věčný. Ona se přece narodila proto, aby život dávala a o život pečovala.

Venkovanka se tedy o nemluvně starala. Krmila ho, myla, když se ušpinil. Naučila ho křížovat se a toužit po lásce. Poté, co zemřela, našly sestry Gauche schouleného vedle jejího těla. Když ho odvedly k sobě, neprotestoval. To mu bylo pět let.

V Gaucheově životě čas probíhal jen v kruzích. Od jednoho jara k druhému, od rozkvétání rozmarýnu přes sklizeň modrých květů levandule až po opadávání překvapivě dokonalých plodů kaštanu ze stromů. Gauche rychle pochopil podstatu tohoto času, takže neměl potřebu pachtit se vpřed jako ostatní lidé. Uvízl ve svém čase jako v bezpečné ulitě, pomalu rostl, zvolna si osvojoval jeho sotva postřehnutelný rytmus. Stejně pomalu, s váhavostí, která by se dala nazvat i těžkopádností, uchopoval věci. Ačkoli velmi chtěl, nikdy se nenaučil mluvit. Otevíral ústa a pokoušel se rty vytvořit neviditelná a neslyšitelná slova, která jazykem vytlačoval do světa, ten byl však vůči jeho pokusům lhostejný. V létě a na jaře Gauche pomáhal na zahradě a v kuchyni a nechával se odhánět jako zatoulaný pes od misek s jídlem. Také zimu trávil poblíž klášterní kuchyně, kde na vyhřátém přípecku vytvářel kaštanové

figurky lidí a zvířat, které pak posílal na dlouhé cesty: přes dvorek do rozmarýnové zahrady a dál k příkopu, do nějž se shazovaly odpadky. Na jeho okraj stavěl celé karavany psů, lidí a ptáků a sledoval, jak se bezmocně kutálejí, postrkování pouhým dotykem jeho ukazováčku. Za soumraku se vracel do kuchyně, kde mlčenlivé sestry sušily byliny a vařily večerní jídlo. Pod peřinou měl vždycky dostatečnou zásobu nových kaštanů.

Sestry žily v přesvědčení, že jejich malý svěřenec je dítě Boží, stejně jako jejich tajný oblíbenec, svatý z Assisi. Věděly, že nejlepším ospravedlněním chlapcovy přítomnosti v jejich středu jsou právě okolnosti, za jakých se zde ocitl. Také chápaly, že Bůh jim ho jednoho dne vezme, neboť dávat a brát je práce Boží. Proto se na tento němý, tichý život příliš neupínaly.

Bůh Gauche klariskám vzal, jakmile ho obdařil mužností. Tehdy sestra představená rozhodla, že klášter již svou povinnost splnil. O Gauche se nyní může starat sám Bůh. Svěřily ho tedy do péče Pána a poslaly do světa. Dostal dvoubarevný kabátec, čepici a nějaké jídlo na cestu. Když odcházel, vzal si z kláštera žlutého psa, který k němu přilnul natolik, že rozuměl tomu, co říkají chlapcovy doširoka otevřené oči.

Gaucheův život, jak již bylo řečeno, není podstatným motivem tohoto příběhu. To nejdůležitější začíná ve chvíli, kdy Gauche na svých toulkách se psem dorazil do Paříže. Bylo to v létě roku 1685. Vůbec tam

neměl v úmyslu jet, prostě jenom putoval vpřed. A v té době vedly do tohoto města všechny cesty.

Gauche se však dostal pouze na pařížská předměstí, kde lidé žili ve stínu nedalekého centra. Na předměstích se poutníci zastavovali a připravovali se na vstup do hlavních ulic. Město bylo domovem nejmocnějšího krále světa a jeho dvora, byly tam přepychové obchody, banky, honosné kostely, hudba a ruch. Paříž byla skutečným srdcem světa.

Úplnou náhodou dostal práci ve stájích patřících k jednomu zájezdnímu hostinci, jehož majitel okamžitě poznal, že onen zvláštní chlapec to umí s koňmi. Koně, stejně jako žlutý pes, dobře rozuměli chlapcově řeči očí a odpovídali mu stejným způsobem. Během prvních dnů se Gauche naučil mnoho nového. Pochopil, co jsou peníze a že za peníze lze prodat svou práci i svobodu. Pochopil rozdíl mezi putováním a setráváním na místě. Chápal i rozdíl mezi mužem a ženou, klisnou a hřebcem, když z výšky svého lože pozoroval lidské a zvířecí páry. Viděl také, jak se lidé, s nimiž se setkával, liší od klarisek. Nešlo jen o účesy, paruky a pestrost oděvů, ale hlavně o chaotičnost času, který si lidé nosí v sobě. Spatřil stovky poutníků, slyšel jejich různé jazyky, vnímal jejich spěch, a přitom se nemohl ubránit pocitu, že jsou stejně pomíjiví jako jeho kaštanové figurky. Že by stačilo zavřít jim ústa, svléknout strakaté oblečení, a objevil by se známý povrch kaštanové slupky.

Gauche záviděl pestrobarevným lidem jen jednu věc — že umějí mluvit, že používají slova, jako by byla jejich vlastní. Jemu, jehož zrádné hrdlo nedokázalo vydat jedinou hlásku, se zdálo, že do slov je soustředěna veškerá lidská síla. Proto je bral velmi vážně a měl k nim opravdovou úctu, jako by se ve skutečnosti rovnala věcem. Nebo ještě vážněji: jako by byla víc než věci, které popisují. Vždyť věc samotnou vymezuje koneckonců její materiálnost a konkrétnost a slovo je jejím kouzelným odrazem, který dlí v jiném světě než v tom, jež Gauche znal. V jakém? Na to nemohl ani pomyslet. Pro něj byla slova dušemi věcí; skrze tyto duše s námi věci navazují kontakt. Zná-li člověk slovo, zná i věc. Vyslovením slova získává moc nad věcí. Uspořádáváním a spojováním slova s jinými slovy se vytváří nový řád věcí, vytváří se svět. Výběrem správných slov, s určitým citovým zabarvením, odstíny nálad, dodáváním významu, zvuku, melodie — se utváří vše, co existuje.

Gaucheovým největším snem bylo, aby jednou mohl říct: Jsem Gauche, a tím se vyškrábat z propasti nepopsaného. Proto byly stáj, koně a vlaštovky svědky jeho častých pokusů promluvit. Gauche otevíral ústa a čekal, až z nich do světa unikne nějaké slovo. Když už však něčeho dosáhl, připomínalo to spíš chrčící vzdech, bolestný výkřik nebo sten samoty. Gauche nevěřil, že právě v tom se může ukrývat klíč ke světu.

A Gaucheův svět se rozprostíral mezi stádem koní spících vestoje a rostl do výšky, k děravým prknům

střechy stáje, skrz něž dovnitř prosvítala noční obloha plná hvězd. Gauche věděl, že je obrovská. Nejspíš mu o tom vyprávěla jedna ze sester a navždy ho tak naočkovala smutkem. Před usnutím se díval na zlomek oblohy přemáhaje přitom tíhu víček a viděl, že hvězdy vůbec nejsou nehybné, že se pohybují po jakési samovolné, pouze jim známé dráze a následujícího večera se vracejí na stejné místo. Svět je živý, myslel si Gauche ospale, dýchá stejně jako koně, jako pes, jako on sám a nebe je břicho světa pravidelně se pohybující v rytmu tohoto pomalého oddechování. Ráno si už nic z toho nepamatoval. Krmil zvířata, sedlal koně, uklízel stáje a díval se na lidi, kteří byli neustále na cestě.

Do září pracoval v zájezdním hostinci na předměstí Saint-Antoine, poblíž manufaktury Reuilly, a samotnou Paříž mu nikdy nebylo dopřáno spatřit.

1

Markýz se rád prohlížel v zrcadlech. Ve svém rozlehlém sídle měl hned několik krásných křišťálových zrcadel, kterým dovoloval proměňovat svůj život na krátkodobé, prchavé obrazy.

Zrcadla v Markýzově domě pověsili předkové jeho manželky, která dům dostala věnem. Portréty předků visely nyní v přízemní hale a dívaly se na svět živých s nepochopitelnou domýšlivostí lidí, kteří už tady nejsou. Za života byli zřejmě urostlejší, protože Markýz si musel stoupat na špičky, aby se v zrcadle viděl. S oblibou přistihoval svůj odraz, když něčím zaujat zapomněl sám na sebe a přestal se ovládat. Tehdy mu pohled vyklouzl zpod víček, vrhl se k nejbližšímu zrcadlu a setkal se tam sám se sebou. Markýz nebyl spokojen s tím, co spatřil. Když se oko setká se svým odrazem, vidí jen oko. A kde jsem já, kde je má jinakost, má jedinečnost, mé osamění? Vidím se stejně, jak mě vidí ostatní? Jsem to opravdu já? Pro Markýze bylo

nejdůležitější zachytit okamžik, kdy je rychlejší než svůj vlastní odraz, když je přistižen chvíli předtím, než gesto zopakuje. Je to tak krátký okamžik, že si ho člověk sotva všimne. Ale právě v tom spočívá pravda o odrazu v zrcadle, všeho zdvojení — člověk si pak více uvědomuje svou jedinečnost. Je to okamžik, kdy se rodí síla.

Markýz pocházel z průměrně zámožné hugenotské rodiny. Jeho dědeček byl za své služby francouzskému králi povýšen do šlechtického stavu. V té době byla Francie ještě proslulá svou tolerancí a otázkám víry se nepřikládal příliš velký význam. Markýzův otec však své peníze i královskou důvěru záhy promrhal. Odplul za oceán do kolonií, kde hodlal založit vlastní dynastii. Vrátil se nemocný a předčasně zestárlý. Zemřel jedné noci, v okamžiku, kdy jeho syn, který studoval o několik desítek mil dál v Paříži, nemohl usnout. Markýz to nazval předtuchou, protože na předtuchy věřil, aniž je odlišoval od obav. Nenáviděl svého otce tak, jak jen synové mohou nenávidět své otce. Ale také ho obdivoval. Obdivoval jeho odvahu brát život na lehkou váhu a nezodpovědně, jako by to byl májový svátek. Obdivoval jeho cílevědomost a lehkost, s jakou dokázal kráčet do kopce tempem nedělní vycházky. Obdivoval jeho mužnost a nezávislost. A konečně obdivoval, že v životě je možné nezapustit kořeny. Markýz už jako dítě věděl o všech otcových ženách, s nimiž se vůbec netajil, což bylo součástí jakéhosi systematického a krutého

týrání matky. Tehdy Markýz toužil po tom, aby mu svět dovolil otce zabít.

Lze si představit, co cítí děti, které si přejí smrt vlastního otce. Přejí si ji zcela vědomě, představují si do nejmenších podrobností, jak mu zasadí smrtelný úder. A také lze vidět, jak potom klopí oči, stále plné nočních přání, aby si otec nevšiml jejich baziliščího pohledu. Jen se neví, jací z nich vyrůstají dospělí. Jaké děti plodí, jak využívají vlastní moře lásky? A je s touhou po smrti otce spojena i touha po smrti světa? A jakým způsobem lze zabít svět? Jde to vůbec?

Prvním způsobem, jak zabít svět, se pro Markýze stala konverze ke katolicismu. Podle všech zákonů psychologie se z něj coby neofyta stal hluboce věřící člověk. To mu umožnilo se s pokojným srdcem oženit s dcerou královského úředníka a v klidu žít v Paříži, v rodném domě své ženy.

Markýzova manželka byla krásná a inteligentní a brzy se do jejich salonu začali sjíždět všemožní progresivní myslitelé, zatímco Markýz psal básně, posléze politické pamflety a nakonec se pod vlivem svého přítele pana de Chevillona začal věnovat alchymii a tajným vědám.

Tehdy to byla jakási totální filozofie, protože nastala přelomová doba. Epocha těsné, otravné náboženské svobody, mystiky překypující emocemi pomalu končila a rodil se věk racionalismu, mramorově zrcadlové království rozumu. V přelomové době zbývá jediné,

povznést se nad ni, nad příliš jednoduchá členění a najít jazyk, který umožní popsat jakousi třetí cestu.

Ačkoliv byl pan de Chevillon již vetchý stařec, stále si udržoval velký vliv. Všichni se báli jeho britkého jazyka a jasné, pronikavé mysli. Často pobýval u dvora. Další a další královny milenky ho zbožňovaly. Sám král Slunce se o jeho osobu milostivě zajímal, dokud nevděčný pan de Chevillon nezačal přehnaně kritizovat jeho politické kroky prostřednictvím zlomyslných pamfletů, které se později šířily v rukopisných kopiích. Snad právě proto došlo v životě pana de Chevillona ke změně. Za peníze z nejasných zdrojů si pořídil skvostný zámek v Châteauroux, a v Paříži tak trávil stále méně času.

Tento vetchý stařec se k Markýzi choval jako k synovi, kterého nikdy neměl. Pro Markýze byl zase někým jako otcem, nebo spíše jeho odrazem v kouzelném zrcadle. To, co by u vlastního otce nikdy nedokázal přijmout, u pana de Chevillona magicky měnilo svůj význam, stávalo se vznešeným, a tím pádem méně hrozivým. Nebylo žádným tajemstvím, že Chevillon je impotentní.

Shodou okolností byl Markýz uveden do kruhu lidí. Kniha ve stejné době, kdy se jeho krásné a křehké ženě narodil syn.

Byla to tajná společnost tvořená vysoce postavenými osobnostmi; spojovala je myšlenka, nebo spíše intuice, že svět, v němž žijí a působí coby politikové

nebo učenci, v němž se milují a svádějí své malé soukromé bitvy, je pouhou náhražkou skutečného světa. Jeho pouhým povrchem, prázdným prostorem mezi řádky na popsané stránce. Pravda, tedy Moc, tedy Bůh, je někde jinde. Takové tvrzení je základ každého náboženství. Na tom není nic neobvyklého, ale život Markýze, který se stal členem Bratrstva díky cvičení, odříkání a zasvěcení, se tím zásadně změnil. Přestal přikládat zvláštní význam rodinnému životu, protože z vlastní zkušenosti věděl, že nepřináší naplnění. Moudrost ani moc nezíská tím, že bude dobrým manželem nebo otcem. Když vyšel najevo poměr jeho ženy s anglickým diplomatem, trápilo ho to jen ze začátku. Bylo to krátké, bolestivé bodnutí, dokonce ani ne v duši nebo v srdci, ale kdesi u žaludku. Pak pocítil úlevu. Naplnilo se to, co mu život napsal neviditelným inkoustem do kapitoly s názvem „Láska“. Teď, když byl jeho cit vystaven zkoušce, oheň vyvolal skrytá písmena: pozemská láska pochází z touhy být s druhým člověkem, aby se nebál, aby se k němu mohl přivinout, aby mohl zažít tělesnou rozkoš, aby uspokojil sobeckou potřebu převádět na svět nové bytosti, které jsou mu podobné. Pozemská láska existuje proto, abychom nemuseli čelit Absolutnu.

Krásná manželka s anglickým diplomatem neodešla. Byla dobře vychovaná katolička a platily pro ni přísné církevní zákony. Co Bůh spojil... Každopádně v té době byly nemanželské poměry vdaných žen docela běžné.

Nikdo se nad tím nepohoršoval. Lidé tehdy milovali a uctívali Boha jako děti. Věřili, že Boží láska je bezpodmínečná.

Také Markýz měl jiné ženy. Byly to vždy roztomilé přítelkyně jeho vysoce postavených známých. Půvabné a voňavé ženy, zběhlé v umění lásky. Bydlely v elegantních bytech na rue d'Espoir, diskrétní a cituplné. Čas od času vypukaly malé skandály, které pohoršovaly staré dámy a zpovědníky dobrých rodin. Markýz nikdy žádné takové potíže neměl. Tyto ženy považoval za jednorázová dobrodružství. Ani v lásce nebyl žádný umělec. Rychle se vzrušoval, ukvapeně a bez šarmu uléhal na voňavá těla a pak je krátce vlastnil, pouze do chvíle, než z něj všechna touha vyprchala. Neměl rád svádění, dvojsmyslné hovory, narážky, významné úsměvy. Se svou ženou obcoval pravidelně, dokud ho další stupeň zasvěcení nepřiměl ke zdrženlivosti. Po manželčině zradě už nikdy nevěřil, že by sténání a křeče její rozkoše mohly být něčím jiným než pouhým fyzickým, živočišným projevem, který lidi uzamyká do žaláře těla. Pokud jde o Markýzovu ženu, lze konstatovat, že pocit viny ji nikdy neopustil. Od té doby se věnovala výchově syna, který byl stejně jemný jako ona sama, a provozování módního salonu. Psala duchaplné dopisy známým lidem a vedla bohatý společenský život. Zbožňovali ji začínající básníci a ona si nechávala líbit jejich obdiv. Možná právě proto začala její obliba slábnout. Anglický milenec jí dál psal dlouhé dopisy, ale poté, co se

oženil, korespondence pomalu ustávala a zdálo se, že žádné sliby už nestojí za to, aby byly vysloveny.

Markýzin život si zaslouží samostatné vyprávění. Byl by to příběh o tom, jak některé ženy věří ve spásnou a mimořádnou sílu lásky, a o tom, jak se zklamou. Jak si budují svět z očekávání, jako by to byly malované divadelní dekorace. Jak stárnou, ztrácejí sebejistotu a v zoufalství upadají do strašlivé ženské samoty. Jak se občas beznadějně odváží do bitvy, v níž bývá jejich jedinou zbraní pokrčení ramen, drobné vydírání, odmítání společného lože, předstírání bolesti hlavy a nenápadné, bezvýsledné manipulace. Války vedené ženami jsou války malých chlapců, hrdinství dřevěných vojáků a jejich dřevěných mečů.

Když kolem roku 1680 dosáhl Markýz dalšího stupně zasvěcení a na veřejnosti se proslavil svými brilantními studii o možnostech obchodu mezi Francií a Španělskem, cítila se jeho žena ještě osamělejší. Nevyznala se ani v jednom, ani v druhém. A když se Markýz o něco později začal zabývat významem Saturnu v astrologii a alchymii, což mu mimochodem přineslo uznání v jistých kruzích, změnila jeho žena stranu a začala považovat manželovu vášeň za nesmysl, výstřednost a pověry. Nyní její salon začali navštěvovat mladí předchůdci éry, která měla teprve přijít a stvořit Voltaira a d'Alemberta. Těmto lidem se téměř podařilo zkrotit vášeň, ale také navždy ztratili své sny.

V roce 1684 se v Markýzově mysli a v myslích jeho zasvěcených přátel zrodil nápad na výpravu za ztracenou Knihou.